

SZ. NAGY GÁBOR

A koalíciós korszak sajtójogi szabályozása 1945–1949 között*

Az 1945 után megindult demokratikus kísérlet részeként a korszak végére szinte teljesen lecserélődött az addigi politikai,¹ gazdasági, kulturális és tudományos elit is,² amely lehetőséget teremtett a társadalmi szerkezet átalakítására is.³ Ezek a változások nem hagyhatták érintetlenül a tájékoztatáspolitikai elitjét sem.⁴ A nyilvánosság feletti kontroll, a sajtóirányításban a döntési pozíciók megszerzése biztosította a lehetőséget először még a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front (MNFF) pártjai, majd az idő előrehaladtával egyre inkább a Magyar Kommunista Párt (MKP) részére, hogy a saját politikai elképzelései szerint irányítsa, befolyásolja, tematizálja a közbeszédet.⁵ A demokratikus

* A tanulmány megírását a Nemzeti Média- és Hírközlési Hatóság támogatta.

¹ VALUCH Tibor: *Magyarország társadalomtörténete a XX. század második felében*. Osiris Kiadó, Budapest, 2001. 122–126.; FEITL István: Az ideiglenesség időszaka. Magyarország 1944–1945-ben. *Eszmélet*, 2015/106. 18.

² VALUCH Tibor: I. m. 139.

³ Uo. 98–108.; SCHWARCZ András: Teljes elitváltás Magyarországon a második világháború után. *Politikatudományi Szemle*, 2009/1. 117–138.

⁴ Vass és Zalai kizárólag a munkásmozgalmi elitre fókuszál: VASS Henrik-ZALAI K. László: *A tájékoztatás intézményrendszere és munkásmozgalmi elitje, 1944–1948*. Trifer Kiadó, Budapest, 1991. 63–87., míg Buzinkay az újságíró-társadalmon belüli mozgást vizsgálja: BUZINKAY Géza: *A magyar sajtó és újságírók története a kezdetektől a rendszerváltásig*. Wolters Kluwer, Budapest, 2016. 394–395.

⁵ VASS Henrik-ZALAI K. László: A tájékoztatás intézményrendszere 1944–1948. *Múltunk*, 1992/1. 72–75.; TAKÁCS Róbert: A sajtószabadság lehetőségei a koalíciós korszakban, 1944–1948. In: PAAL Vince (szerk.): *A sajtószabadság tör-*

átalakulás ugyanakkor magával hozta az alapvető szabadságjogokról, így a sajtószabadságról szóló diskurzust a politikai élet szereplői között, amely a mindennapi sajtópolitikai döntéshozatalban is érezte a hatását.

A sajtóirányítás struktúrájának megalkotása és a sajtószabadság melletti elkötelezettség deklarálásával párhuzamosan szükséges volt a sajtójogi keretek kialakítása is. A szabályozás három területre terjedt ki: a sajtótermékek megjelenésének engedélyezésére, az előállításához szükséges papírmennyiség biztosítására, valamint a lapokban megjelentek ellenőrzésére.⁶ A vizsgált időszakban ezen területek szabályozása történt csak meg, noha a koalíciós korszakban voltak arra utaló jelek, hogy a kormányzat eltökélt a sajtótörvény és a különböző, háború előtti rendeletek hatályon kívül helyezésében és egy új, demokratikus sajtókörnyezet megteremtésében. Így a sajtót érintő jogszabályok főképpen a két háború közötti időszakból hagyományozódtak a háború utáni kormányokra, de a legmagasabb szintű jogi szabályozás még 1914-ben, az első világháború előestéjén született meg.⁷ Így 1945 után csak azok a jogszabályok kerültek hatályon kívül, amelyben a zsidóság hátrányos megkülönböztetése szerepelt.⁸

ténete Magyarországon, 1914–1989. Wolters Kluwer, Budapest, 2015. 270–284.; KLEIN Tamás: A Magyar Rádió, a hírszolgálat és a film a koalíciós időszakban, 1945–1948. In: PAÁL Vince (szerk.): I. m. 364–371.; BUZINKAY Géza: I. m. 395–399.; HORVÁTH Attila: *A magyar sajtó története a szovjet típusú diktatúra idején.* Médiatudományi Intézet, Budapest, 2013. (Médiatudományi Könyvtár, 7.) 12–15.; SZ. NAGY Gábor: A magyar sajtópolitika a koalíciós időszakban, 1944–1948. Sajtótörténeti vázlat. *Századok*, 2014/6. 1466.; Z. KARVALICS László–ANDREIDES Gábor: *A Magyar Távirati Iroda története, 1945–1948.* Napvilág Kiadó–MTI, Budapest, 2006. 14–21.; SIMÁNDI Irén: *Politika, társadalom, gazdaság a Magyar Rádióban, 1945–1948.* Gondolat Kiadó, Budapest, 2012. 9–38.

⁶ Részletesen lásd: TAKÁCS Róbert: I. m. 285–322., 328–338.; SZ. NAGY Gábor: I. m. 1465–1490.

⁷ Erről lásd legújabban: PAÁL Vince: A sajtó szabadsága a „nagyháború” éveiben, 1914–1918. In: PAÁL Vince: (szerk.): I. m. 15–42.; PAÁL Vince: A sajtószabadság korlátai az összeomlástól az összeomlásig, 1918–1944. In: PAÁL Vince: (szerk.): I. m. 43–218.

⁸ Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 1945. évi 200. ME számú rendelete a zsidótörvények és rendeletek hatályon kívül helyezéséről. Magyarországi Rendeletek Tára, 79. évf. (1945) I–VI. füzet. Szikra, Budapest, 1946. 28–30., főleg az 1.§. 28–29.

Mindezek figyelembevételével kijelenthetjük, hogy a második világháború után egy, a megváltozott társadalmi, politikai környezethez idomuló sajtó jött létre, amelynek legfőbb jogi kereteit a háború előtti jogszabályok képezték,⁹ és irányításában a koalíciós pártok, de legfőképpen az MKP és a Független Kisgazdapárt vettek részt, ám az idő előrehaladtával egyre inkább kommunista túlsúllyal.

A tanulmány első részében a legfontosabb politikai szereplők sajtószabadsághoz fűződő elvi és gyakorlati viszonyát mutatom be röviden, hiszen ez nagyban meghatározta a sajtópolitikai döntéseket is. Ezek után tekintem át a sajtóstruktúra átalakítására tett kormányzati lépéseket, majd a tanulmány további részében azt mutatom be, hogy a kormányok milyen gyakorlati lépéseket tettek a sajtó jogszabályi környezetének kialakítására.

A sajtószabadság biztosítása

1944. december 3-án az egy nappal korábban megalakult MNFF programot adott közre, amelyben megfogalmazták, hogyan képzelik el a háború utáni Magyarországot. Ebben szerepelt ugyan, hogy „Biztosítani kell a sajtó, gyülekezési és egyesülési szabadságot”,¹⁰ azonban ez a deklaráció csak korlátozottan volt érvényes. Ennek oka egyrészt az volt, hogy a fennálló háborús helyzet miatt az ország szuverenitása erősen korlátozott volt, másrészt maguk a pártok sem törekedtek arra, hogy korlátlanul biztosítsák a sajtó szabadságát.

A korszak egésze során megfigyelhető, hogy a kormány és a kormányban részt vevő pártok szinte minden alkalmat megragadtak arra, hogy kifejezzék a sajtószabadság iránti elkötelezettségüket, ugyanakkor a mindennapokban ez teljesen más-

⁹ Ezzel kapcsolatban megfogalmazott véleményeket lásd: TAKÁCS Róbert: I. m. 258.; BUZINKAY Géza: I. m. 391–392. A Horthy-korszakkal való folyamatossággal kapcsolatban lásd: BARTHA Ákos: Népi írók és demokráciafelfogásuk 1943 és 1948 között. *Múltunk*, 2016/1. 46.

¹⁰ HORVÁTH Julianna–SZABÓ Éva–SZÜCS László–ZALAI Katalin (szerk.): *Pártközi értekezletek. Politikai érdekegyeztetés, politikai konfrontáció 1944–1948*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2003. 5.

ként valósult meg. Ennek okát abban láthatjuk, hogy a sajtószabadságnak mint alapvető politikai jognak a kinyilvánítása nem jelent többet, mint azt, hogy a kormányzat elkötelezte magát a demokratikus értékek mellett. Ugyanakkor pontosan ezt az elköteleződést használja fel indoklásképp arra, hogy ezt a szabadságjogot bizonyos tekintetben korlátozza.¹¹

Erre kiváló példa a Miklós Béla miniszterelnök által az Ideiglenes Nemzetgyűlés 1944. december 22-i második ülésén felolvasott nyilatkozat, amelyben az Ideiglenes Nemzeti Kormány hitet tett a sajtószabadság mellett, ugyanakkor leszögezte azt is, hogy fellépnek a sajtóban működő nemzetiszocialista és fasiszta elemek ellen.¹² A kormány által kiadott nyilatkozat is egyfajta korlátozást léptetett életbe, ami még akkor is így volt, ha a háborús történések miatt ez teljesen logikus lépésnek számított. Ezt támasztják alá Szakasits Árpád gondolatai is, amelyeket a Magyar Újságírók Országos Szövetsége 1945. augusztus 12-i alakuló közgyűlésén osztott meg a résztvevőkkel. Szakasits elnöki beszédében kifejtette, hogy „az újságírók előtt eszményként a feltétlen sajtószabadság lebeg, de a jelen körülmények között a sajtószabadságot csak a demokratikus pártok lapjai gyakorolhatják azért, mert a demokratikus pártok mentették meg Magyarországot a teljes összeomlástól s vezetik tovább a felépítés útján. Ha majd olyan körülmények között élünk, amikor nem kell félni a reakció és a fasizmus visszatérésétől, a sajtószabadságot mindenki egyformán élvezheti”.¹³

Mindebből az következik, hogy a háború utáni időszakban a kormány, és főként a baloldali pártok, azon az állásponton voltak, hogy a sajtószabadságot csak azok részére kell biztosítani, akik maguk is elkötelezettek a demokrácia mellett. Tehát azok a pártok, intézmények, amelyek politikájában, gondolkodásában nem jelenik meg a múlttal való szakítás gondolata, azok

¹¹ Ez pedig magával hozza azt is, hogy a baloldali és a jobboldali pártoknak eltérő demokráciaértelmezésük volt.

¹² Az 1944. évi december hó 21-re Debrecenbe összegyűlt, majd később Budapestre összehívott Ideiglenes Nemzetgyűlés Naplója. Hiteles kiad. Athenaeum, Budapest, 1946. 23.

¹³ *Szabad Nép*, 1945. augusztus 14. 2.

számára ezt a szabadságjogot nem kell biztosítani.¹⁴ 1947-től kezdve pedig, ahogy haladunk a pártállami diktatúra kibontakozása és kiteljesedése felé, úgy vált a mindennapi közbeszédben egyre több, a demokráciáról másként gondolkodóból reakciós és fasiszta, akik számára az alapvető szabadságjogok nem biztosíthatók.

A sajtóstruktúra átalakítása

A MNFF pártjai mint kormányzó pártok és mint önálló politikai tényezők is részt vettek a politikai élet és ezáltal a sajtópolitika alakításában is. Mint kormányzó pártoknak lehetőségük volt a sajtópolitika irányvonalát a különböző, a tanulmányban tárgyalt rendeletekkel megszabni. Ugyanakkor olyan, kezdetben jogszabályban nem rögzített megállapodások is létrejöttek a pártok között, amelyek alapvetően alakították át a sajtóstruktúrát. Az MKP, a Szociáldemokrata Párt, a Független Kisgazdapárt és a Nemzeti Parasztpárt mint kormánypártok a politikusaik útján, különböző kormányzati és miniszteriális szerveken keresztül irányították és felügyelték a sajtó működését.¹⁵

Az Ideiglenes Nemzeti Kormány időszakában a legfontosabb feladatokat¹⁶ a Miniszterelnökség és a Belügyminisztérium között osztották meg. A felosztás szerint a Miniszterelnökség intézte a sajtó-közigazgatást (lapengedélyezés, papírkiutalás), míg

¹⁴ Mindezt jól mutatja két, a korszakban kiemelt fontosságú törvény is: Az 1946. évi I. törvénycikk Magyarország államformájáról. (Lásd: Magyar Törvénytár. 1946. évi törvényczikkek. Budapest, 1947.) Nem említi külön a sajtószabadságot, ugyanakkor mindenki számára biztosítja a szólás- és véleménynyilvánítás szabadságát. Ezt a jogot korlátozza az 1946. évi VII. törvénycikk a demokratikus államrend és köztársaság büntetőjogi védelméről (lásd: 1946. évi Országos Törvénytár, 1946. március 23.), amely több olyan kitélt is felsorol, amely meglete esetén az alapvető szabadságjogok korlátozhatók. Erről lásd: PALASIK Mária: A szólásszabadság deklarálása és korlátainak kezdetei Magyarországon (1946–1949). *Századok*, 1998/3. 585.

¹⁵ Részletesen lásd: TAKÁCS Róbert: I. m. 270–284.

¹⁶ Természetesen az itt felsorolt feladatokon kívül még továbbiak is hárultak ezekre a szervekre, de ezek (például a papírgyárak nyersanyagellátásának biztosítása, a papír árának kalkulációja, a különböző szubvenciók) szervesen kapcsolódtak az itt említett fő funkciókhoz.

a Belügyminisztérium a sajtórendészetet (sajtótermékek ideiglenes vagy végleges betiltása, közkeletű nevén lapbetiltás).¹⁷ Az 1945-ös választások után a kormány, szovjet nyomásra és a paritás elvének megőrzése miatt, létrehozta a Tájékoztatásügyi Minisztériumot, amely átvette a Miniszterelnökség feladatkörét, egészen 1948-as megszüntetéséig.¹⁸ A minisztérium megszüntetése után a feladatköre visszakerült a Miniszterelnökséghez. A kormány szerepe pedig az volt, hogy ezeket a feladatokat koordinálja és ellenőrizze. Ez utóbbi azonban az egyre durvábbá váló politikai harcok miatt nem valósult meg.

A sajtópolitikában az első jelentős törésvonal 1945 nyarán keletkezett, amikor a Nemzeti Parasztpárt hivatalos napilapja, a *Szabad Szó* papírhány miatt néhány napra kénytelen volt beszüntetni a megjelenését. Ennek belpolitikai következménye az lett, hogy a Miniszterelnökségen Balogh István kiskgazdapárti államtitkárt eltávolították, és a helyére a kommunista párti Kállai Gyula került államtitkárként és a sajtóügyek felelőseként.¹⁹ 1946 tavaszán pedig a munkáspártok az MKP vezetésével megalakították a Baloldali Blokkot, amely folyamatos belpolitikai feszültséget teremtett a kormányzó pártok között, ami a sajtóirányítást sem kímélte.²⁰ Fontos megjegyezni, hogy bár a Tájékoztatásügyi Minisztérium élén szinte mindig kiskgazdapárti politikus állt, az államtitkári és osztályvezetői posztokat munkáspárti politikusok töltötték be.²¹

¹⁷ Szücs László (szerk.): *Dálnoki Miklós Béla kormányának (Ideiglenes Nemzeti Kormány) minisztertanácsi jegyzőkönyvei, 1944. december 23. – 1945. november 15.* A. kötet. Magyar Országos Levéltár, Budapest, 1997. (A Magyar Országos Levéltár Kiadványai. II. Forráskiadványok, 28.) 195.

¹⁸ A Tájékoztatásügyi Minisztérium működéséről lásd: Sz. Nagy Gábor: *Dokumentumok a Tájékoztatásügyi Minisztérium történetéhez. Levéltári Közlemények*, 2014. 143–182.

¹⁹ Sz. Nagy Gábor: Az 1945. júliusi papírbotrány reprezentációja a korabeli politikai sajtóban. *Médiakutató*, 2014/2. 105–115.

²⁰ Ettől kezdve szaporodnak meg a Rajk László vezette Belügyminisztérium lapbetiltásai, amelyek leginkább a vidéki kiskgazdasajtót érintették.

²¹ A már említett Kállai Gyulán kívül vezető szerepet játszott a tájékoztatásügyben a szintén kommunista párti Boldizsár Iván, Gál Ferenc és Czimer József, valamint a szociáldemokrata Nádass József.

A MNFF pártjai azonban mint önálló entitások is részt vettek a sajtópolitika alakításában, ugyanis a sajtó tulajdonosi szerkezetváltozása során az eddig jobbra a magántulajdonra és magánvállalkozásra épülő rendszert felváltotta egy jóval zártabb, elsősorban a politikai szervezeteket, azon belül is a pártokat előnyben részesítő struktúra. Ez elsősorban a politikai sajtótermékeket érintette, amelyek a már említett társadalmi és politikai változások során kiemelt szerepet játszottak az adott pártok és a társadalom közötti kommunikációban. Ezért nem is csodálkozhatunk azon, hogy ilyen jellegű sajtótermékeket kizárólag a pártok adhattak ki.²² Ez pedig azt hozta magával, hogy a pártok által kiadott sajtótermékek száma soha nem látott magasságba szökött.²³

A Szövetséges Ellenőrző Bizottság (SZEB) az 1945. január 20-án aláírt fegyverszüneti egyezmény értelmében – mint a politikai élet tényleges hatalommal rendelkező irányítója – sajtóügyekben is több esetben exponálta magát. A SZEB felhatalmazást kapott arra, hogy a magyar kormánnyal történt előzetes egyeztetés után engedélyezze a sajtótermékek megjelenését az ország területén.²⁴ Ezzel tulajdonképpen a Magyarországon tartózkodó szovjet vezetők kezébe került a sajtó feletti felügyelet, míg az egyezmény a magyar kormány számára csak javaslattételi lehetőséget adott.²⁵

²² SZ. NAGY Gábor: A magyar sajtópolitika a koalíciós időszakban. I. m. 1467.; TAKÁCS Róbert: I. m. 270.

²³ SZAJDA Szilárd: *Magyarország nyitottá válása és az ellenzéki sajtó. A médiafogyasztók és az újságírók szellemi, eszmei, politikai orientációjának alakulása 1945 és 1947 között. Kézirat.* 3. Forrás: http://polhist.hu/index.php?option=com_phocadownload&view=category&download=503:magyarorszg-nyitott-vlsla-s-az-ellenzki-sajt&id=3:altalanos&Itemid= (Letöltve: 2017. 03. 09.)

²⁴ Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 525/1945. ME számú rendelete a fegyverszüneti egyezmény kihirdetése tárgyában. *Magyar Közlöny*, 1945. március 17. Később ezt a rendeletet törvényben is rögzítették: 1945. évi V. törvénycikk a Moszkvában az 1945. évi január hó 20. napján kötött fegyverszüneti egyezmény becikkelyezéséről. Forrás: <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=8212> (Letöltve: 2016. 07. 31.)

²⁵ TAKÁCS Róbert: I. m. 270.

Az 1945. tavaszi sajtórendeletek

1945 tavaszán rövid idő alatt három rendelet is napvilágot látott. A kormány célja ezekkel a rendeletekkel az volt, hogy saját hatáskörébe utalja egyrészt a lapok megjelenéséhez szükséges nyomdai papír felhasználásának a módját, másrészt pedig a sajtótermékek kinyomtatásának és ellenőrzésének a kérdését.

A papírkérdés megoldása volt 1944–1945 fordulóján a legfontosabb a sajtópolitikában. Ennek egyik okát abban kereshetjük, hogy a háború alatt a papírkészlet jelentős része megsemmisült, míg a megmaradt készletet a nyomdákkal együtt a szovjet hadsereg vette zár alá.²⁶ Ugyanakkor ebben az időszakban a papírgyárak még nem kezdték meg a működésüket, így az országban megjelenő sajtóorgánumokat kizárólag a megmaradt papírkészletből lehetett ellátni. A sajtótermékek megjelenése ugyanis a felhasználható papír mennyiségétől függött.

A lapok megjelenésének engedélyezése és a már megjelent sajtótermékek ellenőrzése is fontos kérdés volt. Noha a kormány elviekben a sajtószabadság pártján állt, egyrészt a papírkészlet alacsony volta, másrészt az ország hadművelleti területté válása miatt sem volt lehetőség arra, hogy ezt a jogot adott pillanatban a gyakorlatban korlátozások nélkül érvényesíthesse.²⁷

Az MKP igen gyorsan felismerte annak a jelentőségét, hogy a szovjet csapatok diszponálnak a megmaradt papíryanag felett. Ennek fényében nem meglepő, hogy a kommunista pártot képviselő Nagy Imre 1944 decemberében azt a javaslatot terjesztette a minisztertanács elé, hogy a sajtótermékek megjelenését ne a kormány engedélyezze, és hogy a megjelenéshez szükséges papírt se központilag osszák szét, hanem a lapkiadók maguk szerezzék azt be. A lapengedélyezéssel kapcsolatban senki nem szólt hozzá, a papírelosztással kapcsolatban azonban a szociáldemokrata Takács Ferenc felhívta a kormánytagok figyelmét

²⁶ Sz. Nagy Gábor: Az 1945. júliusi papírbotrány reprezentációja. I. m. 106.

²⁷ Természetesen a korlátozás nélküli sajtószabadságra, ahogy ezt már korábban bemutattam, nem is törekedtek.

arra, hogy ha a kormány kiengedi a kezéből a papírelosztás feletti felügyeletet, akkor abból még nagy problémák lehetnek.²⁸

A kommunista párt felvetésében korántsem arról volt szó, hogy egy teljesen liberális sajtópolitikát szeretett volna meghonosítani, hanem arról az egészen egyszerű tényről, hogy neki jóval egyszerűbb volt hozzáférnie a nélkülözhetetlen papírkészlethez, mint a többi pártnak. A kormány ugyanis akkor és ott mindössze tíz tonna papír felett rendelkezett, bár a kormánytagok abban biztosak voltak, hogy ennél több papír van az ország területén elrejtve. Ezért azt a döntést hozták, hogy felkutatják az elrejtett papírkészletet, és azt a pártok között szétosztják.²⁹

Végül a kormány sem támogatta a Nagy Imre által felvetett javaslatot. Ráadásul januárban, a fegyverszüneti egyezmény megkötésével a SZEB került döntéshozói szerepbe a sajtóügyekben is.³⁰ Miklós Béla ennek megfelelően január 23-án levelében kérte Ivan Szuszejkov vezérezt, hogy engedélyezze a már megjelent lapokat, valamint azt is közölte, hogy a pártok központi lapjait a kormány fogja papírral ellátni, ezért zár alá veszi az országban fellelhető papírkészletet.³¹ A kormány ezzel kinyilvánította, hogy saját hatáskörben, de a SZEB-bel a legmesszebbmenőkig együttműködve kívánja a magyarországi sajtót irányítani és felügyelni. A minisztertanácsi viták után végül március elején lépett életbe a papírkészlet bejelentéséről és zárolásáról, valamint a lapok kinyomtatásáról és az előzetes cenzúráról szóló két miniszterelnöki rendelet.³²

²⁸ Szűcs László (szerk.): I. m. 90.

²⁹ Uo. 113–114.

³⁰ Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 525/1945. ME számú rendelete a fegyverszüneti egyezmény kihirdetése tárgyában. *Magyar Közlöny*, 1945. március 17. Később ezt a rendeletet törvényben is rögzítették: 1945. évi V. törvénycikk a Moszkvában az 1945. évi január hó 20. napján kötött fegyverszüneti egyezmény becikkelyezéséről. Forrás: <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=8212> (Letöltve: 2016. 07. 31.)

³¹ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL) XIX-A-1-j-V-89/1945.

³² Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 340/1945. ME számú rendelete a nyomdaiparban felhasználható papír bejelentéséről és zárolásáról. *Magyar Közlöny*, 1945. március 13.; Az Ideiglenes Nemzeti Kormány 390/1945. ME számú rendelete a sajtórendészeti intézkedések újabb szabályozása tárgyában. *Magyar Közlöny*, 1945. március 13.

A papírkészlet bejelentéséről és zárolásáról szóló rendelet alapvető célja az volt, hogy a kormány tudta nélkül ne lehessen az országban található papírkészletet szabadon felhasználni. Ez pedig lehetőséget biztosított arra, hogy állami szinten szabják meg, hogy egyes sajtótermékek mennyi és milyen minőségű papíron, milyen méretben és hány példányban jelenhessenek meg. Ezáltal lehetőséget biztosítottak maguknak arra, hogy a kormány és a koalíciós pártok politikájával ellentétes hangokat visszaszorítsák, ami a sajtószabadság korlátozásának tekinthető lépés volt, hiszen nem piaci, hanem politikai alapon határozták meg egy-egy sajtótermék példányszámát.

A lapok kinyomtatásával és ellenőrzésével kapcsolatos rendelettel a kormány lehetőséget biztosított saját magának, illetve az általa megbízott hivatalos személyeknek arra, hogy a megjelenés előtt ellenőrizzék a lapokban megjelenő írásokat, és ha azokat a kormány politikájára nézve veszélyesnek ítélik meg, akkor előzetes cenzúrát gyakoroljanak. Ugyanakkor a jogszabály nem rendelkezett arról, hogy ki és milyen módon juthat lapengedélyhez, csupán a már engedéllyel rendelkező lapokkal kapcsolatos feladatokat rögzítette.

A sajtócenzúrát engedélyező rendelettel szemben azonban a baloldali pártok, főleg az MKP, igen kemény kritikát fogalmaztak meg, valamint a Magyar Újságírók Országos Szövetsége is felemelte a szavát a cenzúra bevezetése ellen.³³ A kommunista pártot a nyilvánosság előtti erőyes tiltakozásában nem a sajtószabadság iránti elkötelezettsége, hanem a politikai haszonszerzés motiválta, hiszen úgy állította be a miniszterelnököt és az előzetes cenzúra végrehajtásával megbízott Miniszterelnökséget, illetve személy szerint az azt vezető kisgazdapárti Balogh Istvánt, mint amely és aki az 1945 előtti sajtópolitikát akarja visszahozni.³⁴ Ugyanakkor arról nem tá-

³³ Tiltakoznak az újságírók a reakciós sajtóellenőrzés ellen. *Szabadság*, 1945. április 19. 2.

³⁴ Viharsarok. Sajtószabadság van Magyarországon... *Szabadság*, 1945. március 21. 3.; Gyanús próbálkozások. *Szabad Nép*, 1945. április 15. 5.; GÁSPÁR Ferenc–HALASI László (szerk.): *A Budapesti Nemzeti Bizottság jegyzőkönyvei, 1945–1946*. Budapest Főváros Levéltára, Budapest, 1975. (Budapest Főváros Levéltára forráskiadványai, 7.) 99–101.; valamint lásd ezzel kapcs-

jékoztatták a közvéleményt, hogy a minisztertanácsi ülésen nem tiltakoztak a rendelet kiadása ellen.³⁵ A politikai támadás miatt a kormány végül is kénytelen volt meghátrálni, bár azt azért megjegyezték, hogy a fegyverszüneti egyezmény értelmében bizonyos mértékű cenzúrára kötelezve vannak, hiszen Magyarország szovjet megszállás alatt van, és ezért igyekeznek mindenfajta konfrontációt elkerülni a megszálló csapatokkal és a SZEB-bel.³⁶ De ígéretet tettek arra, hogy a lehetőségek figyelembevételével a magyar kormány biztosítani fogja a pártok számára a cenzúra nélküli megjelenés lehetőségét.³⁷

Végül úgy módosították a rendeletet, hogy a kormány garantálta, hogy az MNFF pártlapjai, valamint az egyházi sajtótermékek előzetes cenzúra nélkül jelenhetnek meg, és a kiadványaikban megjelent minden közleménnyel a SZEB-nek tartoznak elszámolással.³⁸

A tavaszi rendeletek eredményeképpen a kormánynak, kisebb-nagyobb harcok árán, sikerült elérnie a sajtó feletti viszonylagos ellenőrzést. Noha az MNFF pártjai és az egyházak sajtótermékei kikerültek a kormány cenzúrája alól, a SZEB továbbra is fenntartott bizonyos mértékű előzetes ellenőrzést.³⁹

latban: KÁLLAI Gyula: *Két világ határán*. 2. kiadás. Magvető Kiadó, Budapest, 1984. (Tények és Tanúk) 201–206.; az ülésről a *Szabadság* is nagy terjedelemben számolt be: Nem egyezik a magyar demokrácia érdekeivel a kormány sajtópolitikája. *Szabadság*, 1945. április 19. 3.; Sugalmazás nélkül. *Szabadság*, 1945. április 19. 1.

³⁵ Szűcs László (szerk.): I. m. 224.

³⁶ Érdekesség, hogy pont ebben az időszakban, 1945. áprilisában a SZEB vizsgálatot indított a *Szabad Népb*ben megjelent egyik írás miatt. Lásd erről TAKÁCS Róbert: I. m. 327.

³⁷ Szűcs László (szerk.): I. m. 334.

³⁸ Körrendelet a 659/1945. ME számú végrehajtási intézkedések módosításáról. *Magyar Közlöny*, 1945. május 6.

³⁹ Az április 23-i minisztertanácsi ülésen Gyöngyösi János kigazdapárti külügyminiszter megkérdezte Baloghot arról, hogy a SZEB alkalmaz-e cenzúrát, amire az államtitkár igennel válaszolt. – Szűcs László (szerk.): I. m. 357. A SZEB által végzett cenzúrájával kapcsolatban lásd: TAKÁCS Róbert: I. m. 323–326. és FEJTL István (szerk.): A magyarországi Szövetséges Ellenőrző Bizottság jegyzőkönyvei, 1945–1947. Napvilág Kiadó, Budapest, 2003. 403., 406., 410., 412., 414. Ugyanakkor az 1945. novemberi választások utáni ülésen a cenzúra elméleti lehetőségét fenntartották maguknak, lásd Uo. 417.

Egy elvetélt rendelettervezet 1946 telén és nyarán a sajtótermékek terjesztése tárgyában

1945 nyarán a kommunista párt összetűzésbe került a kisgazdapárttal a kormány átalakítása ügyében.⁴⁰ Ennek része volt a már áprilisban megindult, Balogh István-ellenes támadások folytatása, amelynek eredményeképpen a kommunista párti Kállai Gyula került Balogh helyére, és lett a sajtópolitika irányítója.⁴¹

Az 1945. novemberi választások után a kisgazdapárt szerzett többséget a nemzetgyűlésben, azonban a SZEB nyomására továbbra is fent kellett tartania a koalíciós kormányzást. Ez pedig folyamatos feszültséget okozott a kisgazdapárt és a koalíció baloldali tagjai között.

Ebben a feszült politikai légkörben került sor 1946 februárjában arra, hogy a Belügyminisztérium törvény-előkészítő osztálya rendelettervezetet nyújtott be az Igazságügyi Minisztériumnak a sajtótermékek terjesztése tárgyában. Az időzítés nem volt véletlen, hiszen nagyjából ezzel egy időben nyújtotta be a parlamentben Ries István igazságügyi miniszter a demokratikus államrend és a köztársaság büntetőjogi védelméről szóló törvénytervezetet.⁴²

A benyújtott tervezet az 1945 tavaszán hatályba lépett két rendelet folytatásaként is felfogható, hiszen ez már a kimeneti oldalt, a sajtótermékek terjesztését szabályozta volna.

Az, hogy a lapok terjesztését hatósági engedélyhez kössék, nem volt újdonság, hiszen ezt már az 1914. évi XIV. törvény is kimondta. Nem volt változás abban sem, hogy a helyi lapok esetében elégséges volt a polgármester engedélye, a regionális, megyei vagy országos terjesztésű lapok esetében azonban a terjesztés belügyminiszteri engedélyhez volt kötve. Ugyancsak a belügyminiszter engedélyezte a külföldi lapok terjesztését is.

⁴⁰ FEITL István: I. m. 28–29.

⁴¹ SZ. NAGY Gábor: Az 1945. júliusi papirbotrány. I. m. 105–115.

⁴² PALASIK Mária: *Parlamentarizmustól a diktatúráig, 1944–1949.* Országgyűlés Hivatala, Budapest, 2017. (A magyar országgyűlések története) 236–245.

A legfontosabb kitétel azonban az volt, hogy sem az országhatáron belül, sem az azon kívül előállított sajtóterméket nem lehetett addig a nyomdából elszállítani, vagy külföldi sajtótermék esetében a címzettnek továbbítani, amíg a terjesztési engedélyt meg nem kapta. Ehhez pedig a már kinyomtatott sajtóterméket be kellett mutatni előzetes ellenőrzésre, amelynek során a hatóság a terjesztés engedélyezését ideiglenesen vagy véglegesen vissza is vonhatta. A tervezetben felsorolt kitételek, amelyek megléte esetén az engedély visszavonható, megegyezett a demokratikus államrend védelméről címet viselő, később elfogadott törvénytervezetben felsoroltakkal. Ezek a kitételek azonban sem a törvénytervezetben, sem a rendelettervezetben nem voltak pontosan meghatározva, ami lehetőséget adott a belügyminiszternek arra, hogy kellőképpen rugalmasan kezelje azt. A már megjelenési engedéllyel rendelkező időszakos lapokra kizárólag az utcai terjesztés ideiglenes vagy végleges visszavonásával kapcsolatos intézkedés vonatkozott volna. Összességében a Belügyminisztérium az előzetes cenzúrát igyekezett volna bevezetni, mégpedig azon a ponton, ahol a Tájékoztatásügyi Minisztériumnak és a Miniszterelnökségnek már nem lett volna lehetősége beavatkozni, ezzel pedig mintegy felülbírálhatta volna a kiskgazdapárti irányítás alatt álló intézmények döntéseit, és lehetősége lett volna a neki nem tetsző lapok terjesztését megakadályozni. Ez pedig egyértelműen annak a kommunista párti törekvésnek a sajtópolitikai kivetülése, amelynek célja a választásokon győztes kiskgazdapárt politikai visszaszorítása, ami majd a Baloldali Blokk márciusi megalakításával kapott szervezeti keretet.

A benyújtott tervezetről az Igazságügyi Minisztérium⁴³ és a Belügyminisztérium⁴⁴ által delegált tagok több megbeszélést is

⁴³ Az Igazságügyi Minisztérium által delegált tagok közül dr. Zalán Kornél neve szerepel az ügyiraton. Zalán 1944-ig a Kúrián dolgozott, amikor származása miatt elbocsátották. 1945-ben újra állást kapott. 1958-ban Bibó István védőügyvédje volt. Lásd: HORVÁTH Attila: Bibó István és társai koncepciók pere. *Világosság*, 2013. tavasz–nyár. 104–105.

⁴⁴ A Belügyminisztérium által delegált tagok (dr. Sztás Jenő, dr. Sótornyai Gábor, Velics János) mindegyike már a háború előtt is belügyi szolgálatban állt. Sztásról és Sótornyiról lásd: RÁCZ Béla: A Belügyminisztérium újjászerve-

folytattak. Az Igazságügyi Minisztérium szakértőinek a véleménye szerint a „tervezett intézkedések a sajtószabadság nagymérvű korlátozása folytán aggályosnak mutatkoznak és mint-hogy az 1946. évi I. törvénycikk bevezetése a gondolatközlés szabadságát kifejezetten biztosítja, az 1946. évi IV. törvénycikkben foglalt felhatalmazás pedig a közjogi természetű rendelkezésekre nem terjed ki”, ezért ezek csak a törvényhozás útján valósíthatók meg. A közös munkacsoport végül egy újabb rendlettervezetet dolgozott ki.

A munka végeztével a Belügyminisztérium képviselői ígéretet tettek arra, hogy az Igazságügyi Minisztérium észrevételeiről Nagy Imre belügyminisztert tájékoztatni fogják.⁴⁵

A tervezet végül irattárba került, és ott is maradt egészen 1946 júniusáig, amikor az akkori belügyminiszter, Rajk László újra elővette, és azzal küldte meg a februárban átdolgozott tervezetet az Igazságügyi Minisztériumnak, hogy azt a június 24-ei minisztertanácsi ülésen elő kívánja terjeszteni.

A tervezet benyújtásának az időzítése Rajk részéről nem volt véletlen, hiszen ekkor élesztették újra a Baloldali Blokkot abból a célból, hogy a kiszagdapártot rábírák arra, hogy zárja ki soraiból azokat a politikusokat, akiket „reakciónak” bélyegezték.⁴⁶ A sajtópolitika területén pedig ekkor zajlott a Nagy Ferenc miniszterelnök és Rajk közötti harc a sajtóirányításért.⁴⁷

A tervezetet Rajk szinte ugyanabban a formában nyújtotta be, ahogy azt még februárban a Belügyminisztérium és az Igazságügyi Minisztérium tagjaiból álló munkacsoport végül

vezése, 1944. december – 1948. július. *Levéltári Szemle*, 1970/1. 95., 117.; Velicsről lásd: KOVÁCS Zoltán András: *A Szálasi-kormány Belügyminisztériuma. Rendvédelem, állambiztonság, közigazgatás a nyilas korszakban*. Doktori (PhD-) disszertáció. Budapest, 2008. 92., 280. A BM törvény-előkészítő osztályán ebben az időben nem volt kommunista párttagsággal rendelkező tisztviselő. Lásd RÁCZ Béla: I. m. 121.

⁴⁵ MNL OL XIX-E-1-c-S848-4701/1946 (44. d.)

⁴⁶ PALASIK Mária: *A jogállamiság megteremtésének kísérlete és kudarca Magyarországon, 1944–1949*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2000. (Politikatörténeti Füzetek, 17.) 166.

⁴⁷ SZ. NAGY Gábor: Nagy Ferenc és Rajk László sajtórendészeti vitája 1946-ban. Adalékok Rajk László belügyminiszteri működéséhez. *In Medias Res*, 2013/2. 247–260.

jóváhagyta. Rajk mindössze két módosítást hajtott végre az átdolgozott tervezeten. Egyrészt megtartotta az eredeti tervezet szövegét, miszerint az időszaki lapot a terjesztés megkezdésével egy időben be kell nyújtani az engedélyt kiadó hivatalnak. Másrészt Rajk tervezetében a már megjelent időszaki lapok sem mentesülnek a rendelet hatálya alól, így tovább szélesítve a belügyminiszter jogkörét arra, hogy a neki nem tetsző lapok terjesztését betiltsa. Ez a rész az Igazságügyi Minisztérium szerint azonban aggályos volt, hiszen a rendelet szerint egy időszaki lap minden egyes lapszámához meg kell kérni a terjesztési engedélyt, ami megbénítaná a lapok megjelenését. Az Igazságügyi Minisztérium szerint ez a probléma úgy oldható fel, ha a rendelet kimondaná, hogy egy adott időszaki lap terjesztési engedélye minden egyes számára vonatkozik. Ez azonban azért aggályos, mert az időszaki lap engedélyezése miniszterelnöki, míg a terjesztés engedélyezése belügyminiszteri jogkör. Ezért azt a javaslatot tették Rajknak, hogy a rendeletet egészítse ki azzal, hogy amíg a már megjelenő lapok terjesztési engedélyéről a belügyminiszter nem dönt, addig ezek a lapok továbbra is megjelenhetnek. A legjobb megoldás azonban az lenne az Igazságügyi Minisztérium szerint, ha a rendelet kimondaná, hogy ezek a rendelkezések nem vonatkoznak az időszaki lapokra.⁴⁸

Ezt követően ugyan a június 25-i minisztertanácsi ülésen Rajk László hetedik napirendi pontként benyújtotta a rendlettervezetet, ám végül Bacsó Ferenc igazságügyi minisztériumi osztályfőnök javaslatára levetette a napirendről, mivel ilyen szabályozás csak törvényhozás útján lehetséges, így a tervezet minisztertanácsi tárgyalását végül elnapolták,⁴⁹ és a továbbiakban Rajk nem tett kísérletet arra, hogy a sajtótermékek terjesztését rendeletileg szabályozzák. Ám ahogy látni fogjuk, 1947 őszén végül erre is sor került, még ha nem is önálló rendelet formájában, hanem egy másiknak a részeként.

⁴⁸ MNL OL XIX-E-1-c-S848-4701/1946 (44. d.)

⁴⁹ Szücs László (szerk.): *Nagy Ferenc első kormányának minisztertanácsi jegyzőkönyvei. A. kötet, 1946. február 5.–1946. július 9.* Magyar Országos Levéltár, Budapest, 2003. (A Magyar Országos Levéltár Kiadványai. II. Forráskiadványok, 38.) 887., 14. lj.

Az 1947. évi békeszerződés és a sajtószabadság korlátozása

Az 1946 nyarán visszavont sajtórendelet-tervezet feszült politikai időszakban született, azonban a kommunista párt és a kisgazdapárt között a hatalmi harc tovább folytatódott. 1946 végén, 1947 elején a Magyar Közösség elleni koncepciós perek segítségével az MKP sikeresen aprózta fel a Független Kisgazdapártot. Nagy Imre 1947. június eleji lemondatása és az új, a kommunistákkal együttműködő kisgazdák részvételével létrejött kormány megalakítása már előrevetítette a demokratikus átalakulás megakadását. Ennek betetőzése volt a választási törvény átalakítása és az 1947. augusztusi országgyűlési választások megrendezése, amely során az MKP szerezte meg a legtöbb szavazatot, azonban a kisgazdapártból kizárt vagy önként távozott politikusok által alapított ellenzéki pártok igen erős ellenzéket képviseltek az országgyűlésben.⁵⁰

1947. augusztus–szeptember fontos időszak volt a magyar sajtó történetében is, hiszen szeptember 15-én életbe lépett a február 10-én megkötött békeszerződés. Ennek értelmében a SZEB mandátuma megszűnt, és az ország visszanyerte szuverenitását. A békeszerződés értelmében pedig a mindenkori magyar kormány vállalta, hogy biztosítja a sajtó szabadságát, és így – szemben az 1946. évi I. törvénnyel – itt már leírva is szerepel ez az alapvető politikai szabadságjog.⁵¹ Ugyanakkor az időszak sajtópolitikai vitái is határozottan igazolják, hogy a korszakban a sajtószabadság igencsak korlátozottan történt meg.

A békeszerződés mindezek mellett azt is jelentette, hogy az 1945 januárjában megkötött fegyverszünet érvényét veszítette, így szükségessé vált a sajtótermékek engedélyezésének újraszabályozása is. Ez pedig felvetette a sajtószabályozás felülvizsgá-

⁵⁰ PALASIK Mária: *Parlamentarizmustól a diktatúráig*. I. m. 79–83.

⁵¹ „Magyarország minden szükséges intézkedést megtesz az iránt, hogy a magyar fennhatóság alá tartozó minden személynek biztosítsa [...], a sajtó és közzététel [...] szabadságát.” Lásd 1947. évi XVIII. törvény a Párizsban 1947. évi február hó 10. napján kelt békeszerződés becikkelyezése tárgyában. Forrás: http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=94700018.TV (Letöltve: 2016. 01. 25.)

latát és új jogszabályok megalkotását is. Voltak, akik egyenesen abban reménykedtek, hogy a politika nem fog beleszólni a lapindításba, és elegendő lesz a lap megindítását bejelenteni.⁵² Azonban az elkövetkező időszak történései inkább abba az irányba mutattak, hogy a kormány továbbra is felügyelni kívánja a lapengedélyezést, és nem érdekelt abban, hogy mindenki szabadon indíthasson lapot. 1947. szeptember 19-én Mihályfi Ernő tájékoztatásügyi miniszter betérjesztette a minisztertanács elé a sajtótermékek engedélyezéséről és terjesztéséről szóló rendelettervezetet.⁵³ A minisztertanács a tervezetet elfogadta,⁵⁴ amely szeptember 23-án hatályba is lépett.⁵⁵

A rendelet számunkra leglényegesebb kitételei szerint az időszaki sajtótermékek kinyomtatása és megjelentetése kizárólag a tájékoztatásügyi miniszter engedélyével történhet. A szabályozás a már megjelenő sajtótermékekre is vonatkozott. A rendelkezés szerint 1947. október 31-ig kellett a kérelmeket benyújtani, és arról a miniszter november 30-ig volt köteles döntést hozni. A jogalkotó tehát nem tett különbséget a már engedéllyel rendelkező és a még engedélyezés alatt lévő lapok között, ami így lehetőséget biztosított az egyre inkább kommunista párti befolyás alá kerülő sajtóirányításnak arra, hogy nekik nem tetőző lapokat némiítsanak el.

⁵² SZATMÁR Jenő: Kedd óta nem kell többé engedély az utazáshoz, a pártalapításhoz, a lapalapításhoz. *Haladás*, 1947. szeptember 18. 3.

⁵³ MNL OL XIX-A-83-a-202/18/1947. Minisztertanácsai előterjesztés a sajtótermékek és terjesztésük ideiglenes rendezéséről szóló rendelettervezet tárgyában, 1947. szeptember [19.], valamint MNL OL XIX-I-10-0380-5840/1947. (56. d.) Minisztertanácsai előterjesztés a sajtótermékek és terjesztésük ideiglenes rendezéséről szóló rendelettervezet [tárgyá]b[an]n., 1947. szeptember 19.

⁵⁴ Szűcs László (szerk.): *Dinnyés Lajos első kormányának minisztertanácsai jegyzőkönyvei*, 1947. június 2.–szeptember 19. Magyar Országos Levéltár, Budapest, 2000. (A Magyar Országos Levéltár Kiadványai. II. Forráskiadványok, 36.) 994.

⁵⁵ A Magyar Köztársaság Kormányának 11.290/1947. Korm. rendelete a sajtótermékek és terjesztésük engedélyezésének ideiglenes rendezése tárgyában. *Magyar Közlöny Rendeletek Tára*, 1947. szeptember 23. A rendeletről és annak hatásáról, valamint végrehajtásáról lásd: Sz. NAGY Gábor: „Tűzpróbája lehet a magyar demokráciának”. A sajtótermékek és terjesztésük engedélyezésének ideiglenes rendezése 1947 őszén. *Kommentár*, 2017/4. 11–21.

A terjesztés engedélyezése, amelyről korábban már önálló rendelettervezetet nyújtottak be, a Belügyminisztérium hatáskörébe került. A rendelethez a tájékoztatásügyi miniszter és a belügyminiszter is végrehajtási rendeletet adott ki. A tájékoztatásügyi miniszter rendelete felsorolta a kérvény benyújtásához szükséges nyilatkozat tartalmát, valamint arról is rendelkezett, hogy időszaki sajtótermék megjelentetésére engedélyt „általában csak jogi személy vagy társaság” kaphat. Ez azért is fontos, mert 1945 után először nyilvánították ki, hogy magánszemély csak különös elbírálás alapján kaphat lapengedélyt, noha a gyakorlatban – csekély számú kivételtől eltekintve – ez addig is így volt. Az elbírálásig a már működő lapok megjelenhettek.⁵⁶

A belügyminiszteri rendelet szintén rögzítette a terjesztési engedélyhez szükséges adatokat. Ugyanakkor a már megjelenő lapok részére nem kellett újra megkérni az engedélyt, hanem hivatalból elvégezték a felülvizsgálatukat, és a nem engedélyezett lapok automatikusan elvesztették a terjesztési engedélyüket. A törvényhatóság első képviselője által kiadott engedélyeket a rendelet szerint a belügyminiszternek kellett felülvizsgálnia, és saját hatáskörében döntött a további engedélyezésről.⁵⁷

Az új sajtórendelet azzal, hogy újraengedélyeztetési eljárásra kötelezte a már megjelenő lapokat, valamint hogy egyáltalán kormányzati engedélyhez kötötte a megjelenést, a kinyomtatást és a terjesztést, szembement a sajtószabadság elvével, amelyet az érvénybe lépő békeszerződés írt elő. Ugyanakkor a kormányzat a jogszabályokban nem fordított figyelmet az egyre súlyosbodó papírhiányra, amely kezdte ellehetetleníteni a sajtótermékek megjelenését.

1947 szeptemberétől kezdve már csak papírimporttal lehetett megoldani, hogy a sajtótermékek az addig megszokott példány-

⁵⁶ A tájékoztatásügyi miniszter 328/9147. TM számú rendelete a sajtótermékek és terjesztésük engedélyezésének ideiglenes rendezéséről szóló 11.290/1947. Korm. számú rendelet végrehajtása tárgyában. *Magyar Közlöny Rendeletek Tára*, 1947. szeptember 23.

⁵⁷ A belügyminiszter 500.700/9147. BM számú rendelete a sajtótermékek és terjesztésük engedélyezésének ideiglenes rendezéséről szóló 11.290/1947. Korm. számú rendelet végrehajtása tárgyában. *Magyar Közlöny Rendeletek Tára*, 1947. szeptember 23.

számban és terjedelemben jelenhessenek meg.⁵⁸ Ugyanakkor az is látható volt, hogy az egyre mélyülő nyersanyaghiány miatt a papírgyárak a közeljövőben sem lesznek képesek megoldani a szükséges papírmennyiség előállítását. Ezt végül is azzal tudta a kormány áthidalni, hogy egységesen tíz százalékkal csökkentette a kiutalható mennyiséget.⁵⁹ Decemberben pedig tovább csökkentették a papírkiutalás összvolumenét.⁶⁰ Az év végére tehát előállt az a helyzet, hogy a kormánynak be kellett látnia, a sajtótermékek példányszám- és terjedelemlimitálása nélkül a papírral való ellátás biztosítása nem lehetséges. Ezért a december 5-én megtartott minisztertanácsi ülésen a kormánytagok elfogadták a Mihályfi Ernő által benyújtott tervezetet az időszaki sajtótermékek oldalterjedelmének megállapításáról. A Magyar Köztársaság Kormányának 14.570/1947. Korm. számú rendelete az időszaki sajtótermékek oldalterjedelmének megállapítása tárgyában címmel december 11-én lépett életbe.⁶¹

A rendelet igen széleskörűen szabályozta a különböző sajtótermékek maximális oldalterjedelmét. A reggel megjelenő napilapokét aszerint szabályozta, hogy az a kormánypártok vagy az azon kívüli pártok kiadásában jelenik meg. A kormánypártok számára a hatályba lépés pillanatában megengedett terjedelmet írta elő, míg a többi párt számára a terjedelmet 30 oldalban maximalizálta. A többi, nem reggeli megjelenésű napilap terjedelmét a méretük szerint korlátozta 30-32 oldal között. A hetilapok esetében különbséget tett a vasárnap este megjelenő (azaz hétfői) politikai lapok és a többi hetilap között, bár mindkét lap 8-8 oldal terjedelemben kerülhetett utcára. A mélynyomással, valamint mélynyomó (azaz nem rotációs) papíron kiadott hetilapok 16 oldalon jelenhettek meg. A rendelet a Budapesten kívül meg-

⁵⁸ Szűcs László (szerk.): *Dinnyés Lajos első kormányának minisztertanácsi jegyzőkönyvei...* I. m. 981-983. Az időszak papírgazdálkodásáról lásd: TAKÁCS Róbert: I. m. 335-338.

⁵⁹ MNL OL XIX-I-10-7395/1947.

⁶⁰ A budapesti napilapok részére 10%-kal, a vidéki lapok részére 20%-kal, a többi sajtótermék részére pedig 30%-kal csökkentették a decemberre kiutalható papírmennyiséget. MNL OL XIX-I-10-8129/1947.

⁶¹ A Magyar Köztársaság Kormányának 14.570/1947. Korm. számú rendelete az időszaki sajtótermékek oldalterjedelmének megállapítása tárgyában. *Magyar Közlöny Rendeletek Tára*, 1947. december 11.

jelent, úgynevezett vidéki lapokat is kategorizálta. A Debrecen, Győr, Miskolc, Pécs és Szeged területén megjelenő napilapok terjedelme legfeljebb 28, míg a többi településen megjelenőké 26 oldal lehetett. A vidéki hetilapok pedig négy oldalon jelenhettek meg. A rendelet által nem érintett egyéb sajtótermékek terjedelmét a tájékoztatásügyi miniszter a miniszterelnökkel konzultálva, minden lap esetében egyedileg határozhatta meg.

A kormány emellett kiadott egy másik rendeletet is a Magyar Köztársaság Kormányának 14.580/1947. Korm. számú rendelete az időszaki sajtótermékek eladott és visszamaradt (ún. remittenda) példányszámainak bejelentése tárgyában,⁶² amely az előzőleg tárgyalt 14.570/1947. számú rendelettel egy időben került kihirdetésre. A rendelet előírta a sajtótermék felelős kiadója és a nyomda felelős vezetője számára, hogy a megjelenést követő 24 órán belül tegyen jelentést a Tájékoztatásügyi Minisztérium számára, hogy hány példányban jelent meg az adott kiadás. A következő paragrafusban pedig az előzőekben megadott személyek számára kötelezővé tette a visszamaradt (remittenda) mennyiség bejelentését is minden hónap huszadik napjáig. A békeszerződés megkötése utáni négy hónapban a kormány szinte teljesen magához vette a sajtótermékek felügyeletét. Hiába lehetett volna a békeszerződés értelmében egy demokratikusabb sajtópolitikát is folytatni, a külső és a belső politikai körülmények ezt nem tették lehetővé.⁶³ Így továbbra is megmaradt a rövid pórázon tartott sajtó, amelyet

⁶² A Magyar Köztársaság Kormányának 14.580/1947. Korm. számú rendelete az időszaki sajtótermékek eladott és visszamaradt (ún. remittenda) példányszámainak bejelentése tárgyában. *Magyar Közlöny Rendeletek Tára*, 1947. december 11.

⁶³ Ebben az időszakban jelentős változás állt be a világpolitikában, amelynek eredményeként kialakult a kétpólusú világrend. Az 1947 tavaszán meghirdetett Truman-doktrína hatására a nyugat-európai kormányokból kiszorították a kommunista pártokat, amire válaszul a Szovjetunió érdekszférájába tartozó országokban néhány hónap leforgása alatt megtörtént a demokratikus pártok kiszorítása a közéletből. Ennek a szakadásnak a betetőzése volt a Marshall-terv kelet-európai elutasítása és a Kommunista és Munkáspártok Tájékoztató Irodájának, a Kominternnek a megalapítása. Lásd: GAZDAG Ferenc: *Európa kettészakadása, 1947–1949*. In: FEITL István–IZSÁK Lajos–SZÉKELY Gábor (szerk.): *Fordulat a világban és Magyarországon, 1947–1949*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2000. 35.

a kormányzat és a Belügyminisztérium is árgus szemmel figyelt. A volt kisgazdapárti, felszólalása idején már függetlenségi párti politikus Futó Dezső találó megfogalmazása szerint Magyarországon „koalíciós sajtószabadság van”, hiszen amíg a kommunista sajtó azt ír meg, amit akar, addig mások csak azt, amit megengednek nekik. Ezért aztán azok az újságírók, akik a sajtószabadságot várják, „partravetett harcsa módjára vergődnek akár szerkesztőségen belül, akár szerkesztőségen kívül”.⁶⁴ Erről pedig közvetlen tapasztalata lehetett, hiszen országgyűlési képviselőisége mellett pártja *Ellenzék* című lapjának felelős szerkesztői posztját is betöltötte.

Az 1949. évi alkotmány

Az 1947-es választások után a kommunista párt egész pályás támadást intézett minden olyan párt, szervezet vagy intézmény ellen, amely elviekben vagy a gyakorlatban is gátolhatta volna a politikai hatalom egy párt kezében való koncentrálását. A rendcsinálás nem kerülhette el a sajtót sem. Ennek az új sajtópolitikának a szimbolikus nyitánya volt Rákosi Mátyásnak a MKP 1948. március 23-án tartott sajtófogadásán elmondott kritikája az újságírói gyakorlatról. Rákosi a lapszerkesztők előtt felemelte a szavát a sajtóban megjelenő szenzációhajhász írások ellen, amelyek „alkalmas[ak] arra, hogy a valóban fontos kérdésekről eltereljék a tömegek figyelmét”, utalva itt a korszak bulvárújságírását szimbolizáló Hekus Dönci-ügyre.⁶⁵ De a beszéd túlmutatott mindezen, hiszen ezzel a gondolattal Rákosi Mátyás véglegesen kijelölte a tájékoztatáspolitikai új irányát.

1948-ban megkezdődött a sajtóstruktúra átalakítása is. Az MKP igyekezett a legjelentősebb lapokat közvetlen irányítása alá vonni, vagy ha ez még nem volt lehetséges, olyan emberek

⁶⁴ Az 1945. évi november hó 29-ére összehívott Nemzetgyűlés naplója. Hiteles kiadás. VII. kötet, 113–132. ülés (1947. márc. 20.–1947. jún. 20.). Athenaeum, Budapest, 1952. 958–959. col. Az idézetek is onnan valók.

⁶⁵ RÁKOSI Mátyás: A magyar sajtó színvonalának az emeléséért. In: RÁKOSI Mátyás: *Építjük a nép országát*. Szikra, Budapest, 1949. 45–46.

felügyeletére bízni, akik vita nélkül szolgálták a kommunista párt érdekeit. A két munkáspárt egyesülésének „előjátékként” a szociáldemokrata sajtó szinte teljes egészében beolvadt az MKP lapjaiba.⁶⁶ A sajtószabadság keretei egyre szűkültek, a Független Kisgazdapárt, a Nemzeti Parasztpárt megmaradt pártsajtóját szinte teljes mértékben a kommunista párt politikájának rendelte alá,⁶⁷ míg a Tájékoztatásügyi Minisztérium, majd megszűnte után a Miniszterelnökség Sajtóosztálya kormányzati oldalról támogatta a kommunista párt sajtótörekvéseit. Amelyik időszak sajtótermék nem tudta vagy nem is akarta a lépést tartani a megváltozott politikai és sajtóviszonyokkal, azt a Tájékoztatásügyi Minisztérium, a Miniszterelnökség Sajtóosztálya és a Belügyminisztérium is folyamatosan vegzálta, míg végül a megjelenése teljesen ellehetetlenült.

1948 nyarán, a Szociáldemokrata Párt XXXVI. kongresszusán a párt kimondta az MKP-val való egyesülést, majd a június 12-én tartott egyesülési kongresszusok után június 13–14-én megtartották a Magyar Dolgozók Pártja alakuló kongresszusát is.⁶⁸ Az így létrejött munkáspárt pedig befejezte az MKP által megkezdett pártállami keretek kialakítását, aminek a során a sajtó sem kerülhette el a sorsát. Ekkorra az MKP lapjai már mind számarányukban, mind példányszámukban teljes mértékben a koalíciós partnerekéi fölé nőttek. Ahogy azt az előző fejezetekben is láthattuk már, a kisgazdapárt lapjai nem bírták tartani a lépést a kommunista pártéival, mint ahogy az 1947 ősze és 1948 tavasza között korábban a Szociáldemokrata Párt vidéki lapjai is csökkenésnek indultak.⁶⁹

⁶⁶ Erről lásd Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár (PIL) 276. f. 110/6. ö. e.

⁶⁷ TAKÁCS Róbert: Nyitás és új bezárkózás. A koalíciós napisajtó szellemi Nyugatról alkotott képének változása, 1945–1948. In: FEITL István (szerk.): *Nyitott/zárt Magyarország. Politikai és kulturális orientáció 1914–1949.* Napvilág Kiadó, Budapest, 2013. 321–339.

⁶⁸ STRASSENREITER Erzsébet: Egyesülés? Beolvadás? Likvidálás? In: FEITL István–IZSÁK Lajos–SZÉKELY Gábor (szerk.): I. m. 246–270.; KÁDÁR Zsuzsanna: Az SZDP beolvasztása. In: FEITL István–IZSÁK Lajos–SZÉKELY Gábor (szerk.): I. m. 271–280.

⁶⁹ TAKÁCS Róbert: A sajtószabadság lehetőségei. I. m. 361–362.

A demokrácia felszámolásával és a pártállam fokozatos térnyerésével párhuzamosan a kormányzati feladatoknak megfelelő egységek a Magyar Dolgozók Pártja szerveiben is kiépültek. A sajtóirányítás terén a Miniszterelnökség Sajtóosztálya mellett (vagy felett) működött a Magyar Dolgozók Pártjának Sajtóosztálya, amely 1948 és 1949 között közvetlenül a Központi Vezetőség alá tartozott. Feladata a párt sajtójának az irányítása, a sajtóban megjelenő írások koordinálása, a vidéki sajtó felügyelete, valamint átszervezése volt. A fékek eltűnésével párhuzamosan a sajtóban addig fennállt törékeny egyensúly is eltűnt. Ahogy az élet egyéb területein, a sajtóban is a már korábban ismertetett párhuzamosság jött létre, ugyanis a még létező koalíciós és ellenzéki pártok lapjainak a felügyeletét kormányzati szinten továbbra is a Miniszterelnökség Sajtóosztálya látta el. A párhuzamosság abban figyelhető meg, hogy a Miniszterelnökség Sajtóosztályának az élén a Magyar Dolgozók Pártja delegáltja állt, ami lényegében azt jelentette, hogy a Magyar Dolgozók Pártja irányvonalát tette kötelezően követendővé. Ehhez pedig a még megmaradt pártok is igyekeztek alkalmazkodni.

A többpártrendszer felszámolása és az erőteljes és erőszakos szovjetizálás megindulása 1949 februárjában, az MNFF romjain megalakított Magyar Függetlenségi Népfront létrehozásával és az 1949. évi országgyűlési választásokkal, valamint az 1949 augusztusában hatályba lépett új alkotmánnyal teljesedett be.

Az augusztus 20-án hatályba lépett alkotmány 55. paragrafusa, a békeszerződéssel formálisan összhangban kimondta: „A Magyar Népköztársaság a dolgozók érdekeinek megfelelően biztosítja a szólásszabadságot, a sajtószabadságot, a gyülekezési szabadságot”; valamint: „Az állam e jogok érvényesítésére a dolgozók rendelkezésére bocsátja a szükséges anyagi eszközöket”.⁷⁰ „A dolgozók érdekeinek megfelelően” kitétel természetesen alapvetően változtatta meg a sajtószabadság liberális felfogása szerinti értelmezést, és azzal ellenkezőleg a párt- és állami beavatkozás normáját szentesítette.

⁷⁰ 1949. évi XX. törvény, a Magyar Népköztársaság alkotmánya. Forrás: <http://www.rev.hu/sulinet45/szerviz/dokument/1949.evi3.htm> (Letöltve: 2016. 08. 07.)

Hogy mindez mit jelentett a gyakorlatban? Ezt, a tanulmány lezárásaképpen, ki más is szemléltethetné jobban, mint Mihályfi Ernő újságíró, volt tájékoztatásügyi miniszter, kispárti politikus, 1949-ben a Magyar Újságírók Országos Szövetségének elnöke, aki szinte az 1945-ös kezdetektől részt vett a magyar sajtó újraindításában. Az alábbi gondolatokat a Magyar Népköztársaság Alkotmányáról szóló törvényjavaslat-hoz szóló hozzászólása során mondta el az Országgyűlésben 1949. augusztus 17-én: „A sajtószabadságot és a szólásszabadságot tartalmazó paragrafus az eddigi formalista, képmutató és cinikus, látszat joggal szemben biztosítja a valódi sajtószabadságot és szólásszabadságot. Losonczy Géza képviselőtársam beszélt már erről a kérdésről, de én is, mint a Magyar Újságírószövetség elnöke, hangsúlyozottan hitet szeretnék tenni amellett, hogy ez az alkotmány biztosítja a sajtószabadságot, és mindjárt meg is mondja, hogy a dolgozók rendelkezésére bocsátja az ehhez szükséges anyagi eszközöket.

»Gondolatait sajtó útján mindenki szabadon közölheti« – így hangzott a mindig nagyképűen és hencegően hirdetett régi törvény és így hangzik az ehhez hasonló sok törvény a nyugati kapitalista államokban. Mindenki kiadhat például újságot – mint Losonczy Géza is mondotta, – a demokratikus Amerikában, mindenki, akinek van néhány millió dollárja ahhoz, hogy megpróbálja felvenni a harcot a hatalmas újságtrösztökkel és a kapitalista vagyonhalmazódás más uralkodóival. Ennél aljasabb képmutatás még ezekben az országokban is alig található!

A Magyar Népköztársaság máris a nép tulajdonába adta a nyomdákat, az újságokat és ezzel teljesítette azt a kötelezettségét, hogy a szólásszabadság és sajtószabadság jogainak érvényesítésére »a dolgozók rendelkezésére bocsátja a szükséges anyagi eszközöket«. Igen, a dolgozóké a sajtó, a dolgozók saját lapjaikban mondhatják el – és mondják is el – mindazt, amit népünk érdekében el akarnak mondani.”⁷¹

⁷¹ Az 1949. évi június hó 8-ára összehívott Országgyűlés naplója. Hiteles kiadás. Első kötet, 1–25. ülés (1949. VI. 8.–1949. XII. 22). Athenaeum, Budapest, 1950. 189–190. col.